

MIDA TÄHENDAB „KOIDULA”?

Malle Salupere. Koidula. Ajastu taustal, kaasteeliste keskel. Tänapäev, 2017. 568 lk.

*Ei surelikul suuremat hiilgust,
au pärast surma,
kui see millega on katsutud
katta su põrm.*

Lauri Kettunen¹

¹ Lauri Kettuse luuletust „Lydia Koidula haud” on kasutanud ansambel Kosmikud (album „Ainus, mis jääb, on BEAT”, 2008). Luuletuse teksti on laulu jaoks mõnevõrra mugandatud. See on ilmunud L. Kettuse luulekogus „Südame sillad” (Helsinki: Helsingin Liikekirjapaino OY, 1960, lk 41).

On kirjandusklassikuid, kelle pildil hoidmisega näeb vaeva hulk institutsioone. Samal ajal pakub Lydia Koidula justkui iseenesest paljudele huvi ja inspireerib uurijaid. Viimastest aastatest võib tuua hulga näiteid huvist Koidula vastu, olgu siis tegu nime andmisega hotellile, mis ehitati Tartus tema kunagise kodumaja fassaadi taha, plaaniga püstitada monument „laps-Koidulale” ja tema isale Tartu Ülejõe pargis või uue vaatenurgaga luuletaja isikule Paavo Matsini

Luuletusel on allmärkus: „Eleegia Koidula ümbermatmise puhul – kuigi siin ehk raske on vahet teha kurbmängu ja naljamängu vahel.”

romaanis „Must päike”. Alo Põldmäe kirjutab Koidulast ja laulupeost ooperit, mis jäi pooleli tema emal Aino Undla-Põldmäel. Ilmus Madli Puhveli raamatu „Symbol of Dawn” (1995) tõlge eesti keelde. Trükivalgust nägi Malle Salupere monograafia „Koidula”.

Salupere enda elulugu, nagu see on ära toodud tema artiklikogumiku „Kultuuriloolisi vaatlusi Tartu teljel” (2012) lakatekstis, on üsna kirju. 1931. aastal sündinud autor on olnud Siberis asumisel, õppinud vene filoloogiat ja psühholoogiat, harinud end Juri Lotmani ja Pent Nurmekunna käe all, teeninud leiba Tartu Autoremonditehases, Maarjamõisa haiglas, Eesti Ajalooarhiivis ja mujalgi. Kirjutamiseni jõudis Salupere võrdlemisi küpses eas, 1980. aastatel ja on sest saadik avaldanud sadakond artiklit. Osa neist leidub juba mainitud kogumikus, ilmunud on ka artiklikogumik „Tõed ja tõdemused” (1998). Veel on Salupere tõlkinud ja kommenteerinud Johann Voldemar Jannseni päeviku (2001) ning avaldanud raamatud „Tuhandeaastane Tartu” (2004) ja „Postipapa” (2006). Uurija teadmised, hea keelteoskus ja arhiivitöö vilumus on aidanud heita uut valgust mõnele eesti kirjandus- ja kultuuriloolisele seigale ning isikule.

Salupere monograafia „Koidula” on äratanud laia tähelepanu ning pälvinud tunnustust nii nn tava- kui ka erialalugejate seas. Ei ole ju tavaline, et ühe raamatu ilmumisele pööravad tähelepanu lausa kaks telesaadet, „Kirjandusministeerium” ja „Pealtnägija”, ning et „Pealtnägija” saatelõiku refereeritakse omakorda Postimehes ja Öhtulehes.² „Koidula” kohta on ridamisi ilmunud ka asjalikke arvustusi³ ning teos pälvis

² <https://www.postimees.ee/4343859/pealtnagija-uuris-lydia-koidula-traagilist-eraeluravimisoltuvus-rinnavahk-ja-eestikauge-abikaasa> (9. II 2018), <https://telev.eb.ohtuleht.ee/846319/video-pealtnagija-lydia-koidulal-oli-traagiline-eraelu> (9. II 2018).

³ Sirje Olesk Sirbis (3. XI 2017), Eve Anuk Eesti Päevalehes (21. XI 2017), Rein

tänavu Eesti Kultuurkapitali aasta-preemia.

Lydia ja Koidula

Teose saatesõnas kinnitatakse: „See raamat ei kuuluta üht ja ainuõiget nägemust, vaid püüab anda pilti ajast ja tingimustest, mis mõjutasid meie kangelaste valikuid, unustamata, et erinevalt meist nemad ei teadnud, mis millele järgneb” (lk 9). Niisuguse lähenemisviisi eesmärk on aga õigupoolest sõnastatud alles raamatu viimases lauses: „Selles raamatus on püütud Koidula varjust välja tuua” (lk 544).

Kelle või mille varjus on Koidula olnud? Miks on kangelasi mitu ja kes nad on? Monograafias kirjutatakse Lydia Koidula ja ta isa Johann Voldemar Jannseni liidrirollist eestlaste identiteedi kujundamisel ning nende ühisest hiiglatööst Eesti Postimehe väljaandmisel ja ärkamisaja ürituste korraldamisel. Niisiis võib öelda, et kõigepealt tuuakse Koidula välja ajaloo varjust, samamoodi nagu ka Jannsen, kuivõrd see nii tuntud isikute puhul üldse on võimalik. See tähendab, et näidatakse nende endi õigupoolest jõuliste „liblika tiivalöökidete” mõju järgnevatele sündmustele ning lükatakse ümber mõned levinud (väär)arusaamad.

Isa varjust tütar paraku lahti ei saagi, nagu ka vastupidi, Koidula–Jannseni tandem on olnud sedavõrd lahutamatu ning Jannseni tegemiste käsitluse osakaal on raamatus sedavõrd ulatuslik, et teose pealkiri võinuks olla ka „Koidula ja Postipapa”. See ei ole etteheide – nende kahe sünergia ja lahkkelide kirjeldus on just nimelt üks Salupere monograafia uususi ja tugevusi, võrreldes eelkäijate uurimustega. Naine, kes XIX sajandil midagi ära tahtis teha, pidi olema sündinud õigesse perre või ümbritsema end õigete meestega ning ikkagi laveerima ajastu konventsioonide

Veidemann Postimehes (24. XI 2017), Elo Lindsalu Loomingus (2018, nr 1).

vahel. Küllap ei vihjanud Koidula luulekogu pealkiri „Emmajõe ööbik” (1866) ainult tema luuletuste kaunile kõlale, vaid ka iseenda isikule ning sellest vihjest saadi aru. Tema loomingu esimesi (ja vähesed) arvustajaid omal ajal Carl Robert Jakobson arutles: „Agga kes on se „Emmajõe öpik?” Allandlik eesti linnoke, kelle järrele sa ei tohhi otsida; sest kus öpiko waikse laulometsa tungitakse, sealtemma laul enam välja ei kosta. Olgo sul ta laulo healest kül. Öpiko laulo kuuldes ei püta jo temma sulgi nähha, muido jääb wait.”⁴

Salupere uurimuse teoreetiline lähtepunkt näib olevat tema õpetaja Juri Lotmani käsitus kultuuriplahvatusest. Seda ei deklareerita, kuid autor osutab sellele ja teistele Lotmani seisukohtadele korduvalt ning ka Koidula-uurimus on läbi viidud just kultuuriplahvatuse võtmes. Tõdetakse, et just Jannseni ja Koidula „püüdluste sünergiast sündis plahvatuslik tulemus, mis tegi maa rahvast iseteadliku eesti kultuurrahva” (lk 153).

Lähene gem aga teosele teise võtme abil. Ain Kaalep on osutanud, et nimekuju *Lydia Koidula* on välja mõelnud rahvas. Kirjanik ise C. R. Jakobsonilt saadud pseudonüümi *Koidula* koos oma eesnimega ei kasutanud: „Aga respektteerigem rahva loomingut! Traditsioon maksab ka midagi. Lydia Koidula nimeline poetess on tuttav igale endast lugupidavale eestlasele ega ole võõras rahvusvahelises käibes (kus ta muide võiks märksa levinumgi olla: see sõltub meist!). Ja mida see Koidula tähendab, on meile kõigile selge.

Nüüd küsime: mida tähendab „Lydia”?⁵ Kaalep räägib vastuseks Lydia nime semantikast, tutvustab Lydiaid Horatiuse oodides ja Apostlite tegude raamatus. Piibli-Lydia, esimese kristlase kohta, kes kindlasti ei olnud

⁴ C. R. J., Uus Ramat. „Emmajõe öpik”. – Eesti Postimees ehk Näddalaleht 19. VII 1867, nr 29, lk 231.

⁵ A. Kaalep, Kolm Lydiat. – A. Kaalep, Kolm Lydiat. Tartu: Ilmamaa, 1997, lk 9.

Jannsenile tundmatu, ütleb ta, et see pidi olema üks väga omapärane naine.⁶ Nõndasamuti oli Lydia Koidula Kaalepi arvates „meie esimene tõeline luuletaja, kes oma missioonile täielikult andus ja selle ka lõpule viis”. Ta suutis „astuda tavaelust sellesse teise dimensiooni, mille nimi on luule, ja see dimensioon ongi olnud tema elus põhiline. Seda kinnitab meile tema looming. Ja ka sekundaarsed biograafilised andmed. Eriti need, millest aimame tema sisemist traagikat. Et olla luuletaja tähendas temale ühtlasi armastada isamaad, on endastmõistetav – selleaegne eesti luuletaja ei võinukski olla teistsugune. Ent ka isamaad armastas ta hoopis teistmoodi kui kõik teised tollased patrioodid – see oli niihästi tõelise luuletaja kui kirgliku naise armastus. // Ta oli Koidula – ja ta oli Lydia.”⁷

Küsime: mida tähendab *Koidula*? Sest kes iganes selle vastu huvi tunneb, haarab edaspidi kindlasti Salupere raamatu järele. Targasti teeb, sest teos on senistest põhjalikem. Intervjuus ERR-i kultuuriportaalile mainib Salupere, et kirjastusega lepingu sõlmimisest raamatu valmimiseni läks neli aastat. Koidulaga seotud materjali kogus ja artikleid publikseeris ta aga lausa veerand sajandit, alates küsimuse esitamisest, kas Koidula ema oli eestlane, ja tõestamisest, et oli. Selles, et tegu on olnud äärmiselt ajamahuka tööga, ei teki raamatut lugedes kahtlust: sedavõrd suur on teose faktipank ning avar autori püstitatud küsimustering, põnevaid seoseid ja uudseid järeldusi luua võimaldav tema lugemus. Nelja-aastase doktoristudiumiga seleni ei küünigi.

Kaalepi jaotust aluseks võttes oleks Salupere raamatu pealkiri veidi eeskstav. Rohkem kui Koidulast räägib teos ikkagi Lydiast. Raamat koosneb kuuest suuremast peatükist, mis on pealtnäha lineaarsed, aga võimaldavad ja ka tingivad siiski sagedasi ajahüppeid. Kirja-

⁶ A. Kaalep, Kolm Lydiat, lk 12.

⁷ A. Kaalep, Kolm Lydiat, lk 13.

niku loomingust kõnelev peatükk („Koidula – looja”) on suhteliselt lühike (pisut üle 100 lk) ega paku kuigivõrd uusi tõlgendusi. Küll aga tuuakse selles esile hulk uusi tekste, mille autorsuse võib omistada Koidulale. Põnevad on võrdlused Koidula kaasaegse vene kirjandusega.

Uusi tõlgendusi ja oletusi pakub hoopis Koidula eraelusse puutuv. Kas Koidula ikka oli kodustes töodes saamatu? Kas luulekogu „Emajõe ööbik” II osa käsikirja võis hävitada autor ise? Missuguseks kujunesid tema suhted perekonnaga Kroonlinnas? Tundub, et pettumine „probleemsetes vendades” oli kibedamgi kui „pagendus” ise. Seejuures tahaks aga lugeja lähemalt teada, mis ikkagi juhtus vend Juliu-sega, kelle õnnetule surmale korduvalt vihjatakse. (Julius kukkus kolmanda korruse aknast surnuks pärast seda, kui oli purjuspäi avalikus kohas viibimise eest vahistatud – lugesin seda Puhveli raamatust.⁸) Samuti jääb ähmaseks Koidula ja Charly episood – õigupoolest on sellestki, kes oli Charly, esiotsa raske aru saada, sest see teave on pillutatud raamatusse laiali. (Tegu oli Jannsenite kostilise, üliõpilase Carl Johansoniga, tema ja Lydia vahel puhkenud suvise kiindumuse lämmatas viimase perekond. Puhvel kirjeldab seejuures noorte läbikäimist üksikasjalisemalt kui Salupere, kuid tema arvates oli Charly pigem Koidula õpilane rahvuslikus tegevuses kui romantiline huviobjekt.⁹)

Väga kõrgelt tuleb hinnata Salupere teoses alapeatükki „Koidula suur üli-koolieksam”, mis valgustab omaaegseid naiste hariduse probleeme laiemaltki. Põnev ja uudseid vaatepunkte pakkuv on ka lahetaguste hingesugulaste peatükk, eriti see osa, mis puutub läbikäimisse Juhani Aspeliniga, kelle olulist rolli Koidula elus ei ole seni kuigivõrd tähele pandud. (Puhvel osutab ka Koi-

dula solvumisele sellepärast, et Jannsen ei maini Soomes-käigu muljetes oma tüdart, kes oli seal ometi aukülaline.¹⁰) Samuti tuleb kiita Koidula–Jakobsoni suhtluse analüüsi. Silma jääb Salupere oletus või isegi rõhutused, et Koidula põgenes abiellu tasuta tööorjuse eest, samuti see, et üks põhjus, miks ta abielunaisena Kroonlinnas kirjatööd jätkas, oli perekonna elatamine. Tema kaastöö Eesti Postimehele lõppes alles omanikevahe-tusega. Ka ajalehe edasisest nukrast käekäigust, Jannsenite pärandijagele-mistest ja Koidula enda pärijate vastu-seisust tema teoste väljaandmisele ei ole varem nii asjalikku ülevaadet lugenud.

Arvustaja Elo Lindsalu on tähelda-nud uurija naiselikku vaistu.¹¹ Valda-valt näen „Koidulas” siiski väga tuge-vat faktisõrestikku, mille vahel juhivad teadlast hüpoteeside esitamisel, vas-tuste otsimisel ja järelduste loomisel ennekõike tema loogika ja empaatia. Mõnikord, tõsi, siginevad teksti võib-olla mitte just hädavajalikud elutargad tõde-mused, nagu „eakamad inimesed [--] ei märkagi sageli aastate lisandumist” (lk 200), „Jannseni kostiline „Charly” Johanson võis olla Koidulasse tõeliselt armunud, nagu noorukitega kergesti juhtub” (lk 287), „[t]eadaolevalt püüdis ta vältida laste kiitmist ja esiletõstmist [--] – viga, mida teevad paljud lapse-vanemad” (lk 430) jm. Pigem omal kohal on aga sagedased paralleelid tänapäe-vaga: näiteks osutatakse, et Koidula 1881. aastal tülitsevale sugurahvale esitatud küsimus „Kas meitest peavad punastama / Kõik pärakordsed põlved veel?” on päevakorral ka taasiseseisvu-nud Eestis (lk 18).

Kõige selle juures tekib aeg-ajalt küsimus, kes on teose adressaat. Tava-lisele lugejale on tekst kohati ülemäära detailne, lugemine takerdub numbr-i-tesse – see kehtib mitme Jannseni-peatüki kohta. Ka tekitab pisut sega-

⁸ M. Puhvel, Lydia Koidula. Elu ja aeg. Tlk T. Randviir, K. Mits, K. Kiik. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus, 2016, lk 90.

⁹ M. Puhvel, Lydia Koidula, lk 99–100.

¹⁰ M. Puhvel, Lydia Koidula, lk 116.

¹¹ E. Lindsalu, Unustamatu Koidula. – Looming 2018, nr 1, lk 139.

dust narratiivi mõningane hüplikkus – näiteks võib tuua Koidula abiellumise teema, mida käsitletakse üsna pikalt alapeatükis „Koidulaulik ja Viru laulik”, aga ka paarsada lehekülge hiljem alapeatükis „Ülepeakaela abiellu?”. Õnneks on peatükid varustatud kronoloogiaga, mis Koidula arjajooni silme ees hoivad. Akadeemiline lugeja jällegi tahaks ehk veelgi rohkem fakte (näiteks võiks ära tuua lause, mille F. R. Kreutzwald Wilhelm Schotti kirja tsiteerides välja jättis, lk 217), ning oleks tänulik ka tekstisisese viitamise eest, sest raamatu lõpus leiduvaid allikaid väidetega kokku viia on kohati raske. Kreutzwaldi–Koidula kirjade puhul tekitab segadust, et tsiteeritud on nii 1910.–1911. aasta väljaannet kui ka Kreutzwaldi kirjade V köidet, täpsustamata iga kord, kum-maga tegu. Osa mõttekäike ja tsitaate kordub: näiteks Eduard Michelsoniga abiellumise eel Kreutzwaldile saadetud rida „Kas Teie ei arva, papa, et meie esiteks inimesed ja seejärel rahvused oleme?” (lk 216, 422). Osa olulisi nimesid on aga raamatus pihustunud, peale Carl Johansonini näiteks saksa kirjanik Elise Polko, kelle koostatud luuleantoloogiast „Dichtergrüsse” pärinevad Koidula luuletuste eeskujud. Raamatuist, mida Koidula luges, ning autoreist, kes teda mõjutasid, tahtnuks rohkemgi teada.

Tegu ei ole siiski tõsiste etteheide-tega, õigupoolest polegi ju neid. Enamasti on tasakaalupunkti populaarse ja akadeemilise vahel hästi tabatud – see on kindlasti ka üks „Koidula” menu saladusi. Üks täiesti mõistetav põhjus, miks raamat on stiili ja viitamise poolest veidi ebauhtlane ning hüpliku narratiiviga, on ju selle pikk valmimisaeg. „Koidulasse” on põimitud mitu varasemat uurimust ning kuuldavasti viimaks teost veel tugevasti kärbitud. Ehk tulnuku siiski kasuks, kui autor võtnuks veel veidi aega teksti vältimatult sügenuend „jõnksude” silumiseks ja käekirja ühtlustamiseks.

Kõige olulisem on see, et Malle Salupere on „Koidulaga” toonud esma-

kordselt lugeja ette sedavõrd mahuka andmekogumi ja selgepilgulise analüüsi. See on teose kõige suurem voo-ru. Kas tuleb nõustuda autori tõdemusega, et „Gustav Suitsu 1949. aasta kahjatus Koidula teadusliku monograafia puudumisest jääb kehtima, aga loodetavasti leiavad tulevased kirjutajad siit mõtteid ja pidepunkte, mida edasi arendada” (lk 27–28)? Tunnustav „ei” on vastus selles osas, mis puudutab teadusliku monograafia puudumist – Salupere raamat ise täidaks teistsuguse vormistuse ja õige veidi muudetud stiili korral selle ülesande aega. Samuti tunnustav „jah” on aga tõdemus lause teisele poolele: siin tõesti on, millest edasi minna! Ka eesmärgi tuua Koidula varjust välja ning näidata, kuivõrd keskne ja erandlik oli ta XIX sajandi keskpaiga eesti kultuurielus, võib lugeda saavutatuks. Kas aga tegu on uue Koidula müüdiga?

Koidula müüt

Raamatus viidatakse Koidula 170. sünniaastapäevale pühendatud ettekandele „Lydia Koidula retseptioon ja müüdi kujunemine”.¹² Tutvustasin selles Sirje Oleski artiklit „Kolm müüti Koidulast”¹³ ning kõrvutasin seda Koidula retseptiooniga. Oleski järgi esitati eluajal Koidula kui isamaalauliku paraadpilt, XX sajandi alguses lõi Aino Kallas lendtähe sümboli ning okupatsiooniajal tehti Koidulast kirjandusklassik. Olesk ennustas, et tõenäoliselt luuakse esimese kolme põhjal peagi neljas müüt. Leidsin oma ettekandes, et seda siiski ei juhtu enne, kui ei ilmu uut põhjalikku Koidula-monograafiat. Nüüd

¹² P-R. Larm, Lydia Koidula retseptioon ja müüdi kujunemine. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2013. Annales Litterarum Societatis Esthonicae. Toim K. Kass, T. Rosenberg, K. Taal, T. Tannberg, H. Valk, P. Õunapuu (peatöötaja). Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2014, lk 256–258.

¹³ S. Olesk, Kolm müüti Koidulast. – Ajalaval. Kangelane & väärtused. Tartu–Helsinki, 1995, lk 196–200.

on see ilmunud, aga uut müüti ikka ei sündinud, jumal tänatud. Sündis hoopis asjalik ja kontekstitundlik analüüs.

Lydia Koidula erakordne isik on pidevalt mõjutanud tema loomingu vastuvõttu ja tõlgendust ning vastupidi. See kehtib huvitaval kombel ka Salupere monograafia kohta. Üks näide paljudest: „Kui oletada, et „Joon ja täpp” on kirjutatud Aspelinile mõeldes, asetuvad paigale mitmed asjad ja muutuvad arusaadavaks Koidula laulupeojärgsed meeoleolud [---]” (lk 287). Toon võrdluseks katkendi Koidula esimesest kanoniseerimise katsest, Juhan Kunderi pooleli jäänud sarjast „Eesti laulikud”: „Koidula laulu aeg oli tema neitsi põlv, ning kui meie tema laulusi õige nimega nimetada tahame, siis paneme neile nimi „neitsi laulud”. [---] Sest saadik, kui Koidula mehele läks, on tema luuletuste Jaani-päev mööda.”¹⁴

Kõrvalepõikena võib esile tuua Kunderi mõistva suhtumise luuletaja vaikimise suhtes: „Armastus abielust ei taha mitte igakord lauludes rahva ette minna, iseäranis veel siis, kui ta tõsine ja rohke on; – kes rikas on, see ei räägi omast rikkusest mitte hea meelega ilma ees.”¹⁵ Alles hiljaaegu sattus näppu Meie Elu Kirjastuse välja antud isevärki raamat „Lydia Koidula”, kus leidub halvaendelise pealkirjaga peatükk „Siis tuli lätlane” – olgu see mainitud lihtsalt kui levinud suhtumise näide.¹⁶ Võiks olla tore, et konteksti loomiseks võrdleb Indrek S. Einberg näiteks eestlaste ja USA rahva lugemisostkust, aga kui selle kõrval on illustratsioon allkirjaga „Ameerikas olid kauboid kirjaoskamatud ja sellepärast lugesid neile õhtuti ajalehti ette targemad hobused”, siis see ei tundu isegi mitte kurbnaljakas. Salupere teeb õigesti, et seda kurioosumit oma monograafias ei maini.

¹⁴ J. Kunder, Eesti laulikud. V. L. Koidula. – Meelejahutaja 1885, nr 42, 12. X.

¹⁵ J. Kunder, Eesti laulikud.

¹⁶ Meie elu. Lydia Koidula. Koostanud ja illustreerinud I. S. Einberg. Meie Elu Kirjastus, 2014, lk 68–74.

Keda Salupere mainib? Isikunimede registri järgi on raamatus esikohal kõik Jannsenid, järgnevad F. R. Kreutzwald, C. R. Jakobson, Jakob Hurt, pereliikmed Michelsonid ja Rosenthalid jt. Koidula pärandi uurijatest on registri järgi enim mainitud Aino Kallast ja Aino Undla-Põldmäed, polemiseerib aga Salupere sagedamini Karl Mihkla, Rudolf Põldmäe, Mart Laari ja teistega. Teose üks suuri voorusi ongi dialoog eelkäijate käsitlustega, seejuures tuleb esile tuua lausa täppistööd nende eksimuste parandamisel: näiteks tehakse selgeks, et Koidula luuletuse „Tütar, ilus hella neiu” eeskujuteksti autor oli Johan Ludwig Runeberg, mitte Heinrich Heine (lk 349), parandatakse möödamminnes üks Vello Paatsi artiklis leiduv ebatäpsus (lk 178) ja hulk dateeringuid. „Allikate ülevaatamine ongi aeg-ajalt vajalik selleks, et ajalugu ei hakkaks meenutama telefonimängu, kus esialgne sõnum moonduv tundmatuseni,” on Salupere varem öelnud.¹⁷ Üllataval kombel ei sünni aga peaaegu mingit diskussiooni Madli Puhvli monograafiaga ja üheainsa lausega libisetakse üle Arne Merilai artiklist, mis omal ajal paraadpilti tõhusa mõra löi.¹⁸

Kas pärast sedavõrd põhjalikku uurimistööd on veel jäänud Lydia Koidula elu ja pärandi kaardile mõni valge laik? Kindlasti. Kõigepealt osutab Malle Salupere ise, mis kõik on puudu lisaks teaduslikule Koidula-monograafiale (lk 27–28, 308):

- pädev käsitlus Eesti Postimehest (lk 16),
- laulupidude läbitöötatud ajalugu (lk 17, 141),
- lühimonograafiate ja rahvusbiograafiate sari (lk 28),
- Lydia Koidula kui avaliku elu tege-lase käsitlus, pöörates seejuures tähe-

¹⁷ M. Salupere, Kultuuriloolisi vaatlusi Tartu teljel. Tartu: Ilmamaa, 2012, lakatekst.

¹⁸ A. Merilai, Taara tütar Soome sillal. Sissejuhatus Koidula psühhoanalüüsi. – Vikerkaar 1994, nr 6, lk 53–59.

lepanu tema poliitilistele vaadetele (lk 130),

- Koidula mitmekõiteline kirjade publikatsioon, mis jäi riigikorra vahetudes toppama (lk 117, 183, 307),
- tsensuuriteemaline väitekiri või monograafia (lk 311),
- Koidula teoste uustrükid, mis austaksid tema viimast tahet (lk 339),
- Koidula vääriline teostekogu, mis ühtlasi võtaks arvesse tema autoritõlkeid saksa keelde (lk 357–358),
- Koidula jututoodangu analüüs, mida on seni takistanud tõlkelisust halvustav hoiak (lk 380),
- tõenäoliselt Koidulale kuuluva „Jutustus Tartu linna sündinud asjust” uustrükk (lk 399).

Väga huvitav uurimisteema oleks ka Koidula retseptisioon ilukirjanduses. Meta-Koidulaid leidub draamas ning proosas rohkelt, aga vähem teatakse, et Koidula haigestumise teatavaks saades ja eriti pärast tema surma hakkas talle ilmuma pühendusluuletusi (Anna Haava debüteeriski pühendusluuletusega Koidulale). Koidula-aineliste luuletuste rida on jätkunud Arno Viהלemma ja Jürgen Roosteni. Rõõmustab, et ka muusikas kajastub Koidula-liin. Huvitavaid leide töötab Koidula motiivide rändamamineku uurimine (kas või Lydia Koidula kaselehekese ja Juhan Liivi lumehelbekese võrdlus) ning tema enda luules võiks pöörata pilgu muudele teemadele peale isamaa. Me ei ole Lydia Koidulat kaugeltki veel ammandanud.

Siinkirjutajal kripeldab kõige rohkem südamel Koidula ja Kreutzwaldi palju räägitud kirjavahetus. Salupere nendib, et talle on huvitavam Koidula kirjavahetus Antti Almbergiga, kuid siinkirjutaja ei saa lahti muljest, et Lauluisa ja Kirjaneitsi „romaaniski” on veel palju huvitavat peidus. Kas või lugu sellest, kuidas Kreutzwald Koidulale tolle kirjad pulmapäevaks tagasi saatis, näib olevat ise üks müüt. Lydia Jannseni ja Eduard Michelsoni kodune laulatus toimus 19. veebruaril 1873 (lk 188). Kreutzwald kirjutab alles sama päeva õhtul „kell

11³/₄”: „Homme hommikul läheb üks juhuslik mineja Tartusse, kes siis nõutud paki kaasa võtab ja Teile lahkeks edasiandmiseks härra Laakmanni kätte toimetab.”¹⁹ Kas jutt käib kirjadepakist ja kas ta ikka andis paki järgmisel hommikul juhuslikule Tartusse minejale? Kreutzwaldi viimases kirjast 12. juulil 1873 on aru saada, et vahepeal on Koidula saatnud kirja, mis ei ole säilinud, aga mis Kreutzwaldi pahandas. Selles viimases kirjas käib jälle jutt salapärasest pakikesest: „Mitu nädalat väldanud haigevoodi järel nõnda terava sulega kirjutada oleks võinud Teile küll tõve uuesti tagasi tuua. Aga „karistus peab olema”, „õnnetu pakike” jääb saatmata. Patuoina pähe ettenihutatud „austatud proua doktor” peab kotiriided seljas ja tuhka pähe riputades nagu kord ja kohus pattu kahetsema, enne kui temale see armutegu osaks saab.”²⁰ Kui ei ilmne mõnest muust allikast, et Kreutzwald kirjad tõesti postiga saatis, võib arvata, et ta andis need hiljem isiklikult üle kellelegi Koidula pereliikmeist.

Ja veel – Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahetust ei lõpeta sõnad „Teie Teid austaja Kreutzwald” või „Teie Teid auustav Kreutzwald” (olenevalt tõlkest, Salupere monograafias on hoopis kolmas variant, lk 222). Neile järgneb ju PS. Mida Kreutzwald selle PS-iga õigupoolest öelda tahab ehk kas ei ole ta niigi karmi kirja lõppu lisanud ühe eriti rafineeritud õelusepunkti, jäägu lugeja otsustada: „Kui Te mulle ükskord vastate, siis kirjutage, palun, aadress vene keeles!”²¹ Lydia ei kirjuta talle enam kunagi.

PILLE-RIIN LARM

¹⁹ Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus. 1867–1873. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962, lk 526–527. Raamatu eesõnast selgub, et Kreutzwaldi saksakeelsed kirjad on eesti keelde tõlkinud B. Alver, Koidula kirjad L. Anvelt (lk 7).

²⁰ Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus, lk 528.

²¹ Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus, lk 530.